

Równe szanse dla uczelni publicznych i niepublicznych w strategii rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce do 2020 roku¹

Andrzej Jajszczyk

Jednym z ważnych założeń strategii opracowanej przez firmy *Ernst & Young* i *Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową* wraz z zespołem ekspertów, na zlecenie Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, było uznanie roli uczelni niepublicznych w polskim systemie szkolnictwa wyższego. Dlatego też proponowane w niej rozwiązania zakładają równość sektorów i równe szanse w ubieganiu się o środki publiczne na kształcenie i prowadzenie badań naukowych.

Punktem wyjścia w konstrukcji strategii była ocena obecnego stanu szkolnictwa wyższego, a także analiza nadrzędnych wobec niej państwowych dokumentów strategicznych oraz czynników zewnętrznych — demograficznych, ekonomicznych i prawnych, które w najbliższym dziesięcioleciu będą w znaczący sposób determinowały sytuację szkolnictwa wyższego w Polsce.

Po roku 1989 nastąpił w Polsce gwałtowny wzrost liczby szkół wyższych i liczby studentów, wywołany przede wszystkim powstaniem wielu uczelni niepublicznych oraz rozwojem studiów niestacjonarnych na uczelniach publicznych. W 2009 roku na 131 uczelniach publicznych kształciło się 1,27 mln studentów, a na 325 uczelniach niepublicznych — 0,66 mln. Spośród wszystkich studentów, nieco ponad połowa kształciła się na studiach niestacjonarnych. Co ciekawe, 25 największych uczelni publicznych kształci 44% studentów, zatrudnia 50% wszystkich nauczycieli akademickich, ma 77% przychodów i konsumuje 84% całkowitych nakładów na badania w sektorze szkolnictwa wyższego. Pozostałe 431 uczelni (106 publicznych oraz 325 niepublicznych) kształci 56% studentów, korzystając z połowy zatrudnionych w sektorze nauczycieli akademickich, ma 23% całości przychodów oraz zużywa 16% całkowitych nakładów na badania w sektorze.

Jedną z wad polskiego systemu kształcenia na poziomie wyższym jest scentralizowany sposób określania kierunków studiów i standardów kształcenia. Przyjęcie za podstawę programów nauczania wykazu kierunków ustalanych rozporządzeniem właściwego ministra powoduje trudności w elastycznym dostosowywaniu oferty edukacyjnej do potrzeb rynku i utrudnia konkurowanie uczelni oferowanymi programami.

Bardzo słaba jest pozycja polskich uczelni na arenie międzynarodowej. Najlepsze polskie uniwersytety plasują się w międzynarodowych rankingach na dalekich pozycjach, równie słabo wypadamy w statystykach obrazujących efekty działalności badawczej (liczba publikacji, liczba cytowań, zgłoszone patenty). Polskie uczelnie nie są też skuteczne w pozyskiwaniu zagranicznych środków na badania.

Proponowane zmiany w organizacji i funkcjonowaniu szkolnictwa wyższego powinny stanowić odpowiedź na wskazane powyżej problemy. Strategia rozwoju szkolnictwa wyższego uwzględnia również zewnętrzne uwarunkowania funkcjonowania szkolnictwa wyższego.

Nadrzędnym celem proponowanej strategii jest znaczące podniesienie jakości w trzech najważniejszych obszarach działania szkolnictwa wyższego: kształceniu, badaniach

¹ Tekst zamieszczono w: *Perspektywy uczelni niepublicznych w strategiach rozwoju szkolnictwa wyższego*, pod redakcją Jerzego Malca. Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków 2010, ISBN 978-83-7571-168-4. s. 19-27

naukowych oraz relacji uczelni z ich otoczeniem społecznym i gospodarczym. Realizacja tego celu wymaga podjęcia działań koncentrujących się wokół sześciu celów strategicznych:

- **różnorodności** uczelni i programów studiów;
- **otwartości** uczelni na otoczenie społeczne i gospodarcze;
- **mobilności** kadry akademickiej i studentów;
- **konkurencji** w systemie szkolnictwa wyższego;
- **efektywności** wykorzystania zasobów przez uczelnie;
- **przejrzystości** działania uczelni.

Różnorodność

Proponuje się, by w zbiorowości uczelni wyróżnić cztery grupy uczelni, charakteryzujących się odmiennymi funkcjami:

- **kolegia akademickie**, nieznane w obecnym systemie, oferujące multidyscyplinarne studia I stopnia (licencjackie),
- **uczelnie zawodowe**, oferujące studia I i II stopnia, przygotowujące do wykonywania określonego zawodu,
- **uczelnie akademickie**, prowadzące działalność badawczą, które — oprócz studiów I i II stopnia będą prowadziły studia III stopnia (doktoranckie) w dyscyplinach, w których prowadzą działalność badawczą,
- **uczelnie badawcze**, stanowiące podgrupę uczelni akademickich charakteryzujących się wybitnymi osiągnięciami badawczymi w kilku dziedzinach wiedzy i koncentrujące się na działalności badawczej.

Do charakteru uczelni zostaną dostosowane stawiane im wymagania. Kolegia akademickie i uczelnie zawodowe nie będą zobowiązane do prowadzenia badań. Od uczelni akademickich i badawczych będzie się wymagać udokumentowanych wyników działalności badawczej.

Uczelnie będą samodzielnie opracowywały swoje programy dyplomowe (programy studiów), które podlegać będą zatwierdzeniu przez Państwową Komisję Akredytacyjną. Dla uzyskania statusu uczelni akademickiej lub badawczej niezbędna będzie ponadto pozytywna opinia Komisji Ewaluacji Jednostek Naukowych o prowadzonej w uczelni działalności badawczej.

Powszechnie obowiązujący stanie się trójstopniowy system studiów, co oznaczać będzie, że wszystkie programy dyplomowe będą przypisane do jednego z trzech stopni studiów. Studenci będą mieli możliwość swobodnego kształtowania ścieżki edukacyjnej. Zmiana dziedziny studiów (np. pomiędzy studiami I i II stopnia) będzie jednak wiązała się z koniecznością wykazania się umiejętnościami i wiedzą wymaganą w nowej dziedzinie. Uczelnie będą mogły wspierać przechodzenie między programami i dziedzinami wiedzy organizując odpłatne kursy wyrównawcze.

Zostaną zniesione studia niestacjonarne w obecnym kształcie. Uczelnie będą mogły oferować programy dyplomowe przeznaczone dla studentów pracujących, jednak programy te będą pod względem zawartości identyczne z programami dla studiujących w trybie standardowym z tym, że realizowane w dłuższym czasie i w bardziej elastycznym harmonogramie (w tzw. trybie przedłużonym).

Otwartość

Uczelnie będą zachęcane do opracowywania programów dyplomowych odpowiadających potrzebom zgłaszanym przez instytucje z otoczenia uczelni. Możliwe będzie również tworzenie wspólnych programów, realizowanych na zlecenie i przy ścisłej współpracy z pracodawcami. Promowany będzie udział wybitnych praktyków — nawet nie posiadających stopni akademickich — w realizacji programów dyplomowych o charakterze zawodowym.

W systemie pomocy materialnej dla studentów zostaną wprowadzone zmiany służące większej dostępności studiów. Kosztem rezygnacji ze stypendiów za wyniki w nauce zostaną zwiększone środki publiczne na stypendia socjalne. Te pierwsze będą nadal istniały, ale zakłada się ich finansowanie wyłącznie ze środków niepublicznych, przez instytucje i osoby prywatne. Stypendia socjalne będą przyznawane i wypłacane w ramach systemu pomocy społecznej, a nie jak to ma miejsce obecnie – przez uczelnie. Przy przyznawaniu stypendiów nie będzie miał znaczenia status właścicielski uczelni.

Mobilność

Dla zapewnienia mobilności kadry naukowej proponuje się ustanowienie zasady, że osoby, które uzyskały w danej uczelni stopień doktorski, mogłyby podjąć pracę w tej uczelni dopiero po dwuletniej pracy w innym ośrodku naukowym. Od osób zatrudnianych lub awansowanych na stanowisko profesora byłby wymagany trzyletni staż pracy poza macierzystą uczelnią. Wspieranie mobilności będzie obejmowało m.in. utworzenie tzw. dotacji mobilnościowej i finansowanie ze środków na naukę dwuletnich staży podoktorskich.

Zostanie utworzona — z przekształcenia Biura Uznawania Wykształcenia i Wymiany Międzynarodowej — Krajowa Agencja Wymiany Akademickiej. Będzie ona wspierać przyjazdy studentów oraz stażystów podoktorskich do Polski. Będzie też dysponowała środkami na granty dla profesorów zagranicznych pragnących w trakcie urlopów naukowych (tzw. *sabbatical*) nauczać lub prowadzić badania w Polsce. Agencja będzie też prowadzić za granicą promocję Polski jako miejsca studiów.

Konkurencja

W nowym systemie finansowym główną rolę będzie nadal odgrywało finansowanie działalności uczelni środkami publicznymi, zwiększy się natomiast w zasadniczy sposób odsetek środków, które będą przyznawane uczelniom na zasadach konkurencyjnych. Znacznie szerszy dostęp do środków publicznych uzyskają przy tym uczelnie niepubliczne.

Proponowany system finansowania szkolnictwa wyższego przewiduje w szczególności:

- zniesienie obecnej dotacji stacjonarnej oraz dotacji na działalność statutową;
- finansowanie działalności dydaktycznej w formie kontraktowej, przy czym kontrakty będą zawierane z uczelniami wyłonionymi w drodze konkursu ofert, w którym nacisk będzie położony na jakość oferowanego kształcenia;
- w konkursie będą mogły uczestniczyć uczelnie niepubliczne;
- zawarcie kontraktu na wykształcenie określonej liczby studentów będzie stanowiło gwarancję finansowania kształcenia studentów rozpoczynających studia w danym roku przez cały okres studiów;
- przyznawanie uczelniom publicznym dotacji stabilizacyjnej na utrzymanie infrastruktury badawczej i dydaktycznej; dotacje te będą stanowiły niewielką część przychodów uczelni;
- finansowanie badań naukowych prowadzonych przez uczelnie w formie konkursów projektów składanych przez uczelnie akademickie i przez zespoły badawcze z dowolnych uczelni.

Efektywność

Niezbędnym warunkiem efektywnego wykorzystania kadry naukowo-dydaktycznej są zmiany systemu płac, które pozwolą powiązać poziom wynagrodzenia ze stopniem i jakością realizacji zadań dydaktycznych i badawczych. Bardziej efektywne wykorzystanie zasobów materialnych i kadrowych przez uczelnie będzie możliwe również dzięki wprowadzeniu uzupełniającego semestru wakacyjnego.

W uczelniach publicznych zostaną wprowadzone procedury kontrolingu strategicznego i finansowego. Zostaną też wprowadzone zintegrowane systemy informatyczne wspomagające zarządzanie kluczowymi obszarami działania uczelni.

Przejrzystość

Wprowadzone zostaną przejrzyste zasady polityki kadrowej, powiększające autonomię uczelni w zakresie określania wymagań kwalifikacyjnych na poszczególne stanowiska, a także wymaganie ogłaszania konkursów na stanowiska profesorskie w portalu internetowym Ministerstwa. Warunkiem powołania przez uczelnie na stanowiska: adiunkta, profesora nadzwyczajnego i zwyczajnego, starszego wykładowcy i docenta będzie posiadanie przez kandydata bądź kandydatkę stopnia doktora oraz spełnienie warunków mobilności. Na stanowiska starszego wykładowcy, docenta i profesora wizytującego będzie można powoływać praktyków bez doktoratu. Uczelnia, zgodnie z własnym uznaniem, będzie mogła uzależnić powołanie na stanowisko profesora nadzwyczajnego od posiadania habilitacji, a na stanowisko profesora zwyczajnego od posiadania tytułu naukowego.

Ustrój uczelni publicznych zostanie zreformowany tak, aby rozdzielić funkcje nadzoru właścicielskiego, zarządzania uczelnią i reprezentacji pracowniczej. We wszystkich uczelniach publicznych powstaną rady powiernicze powoływane przez ministra właściwego do spraw szkolnictwa wyższego. Skład tych rad będzie wymagał uprzedniego zatwierdzenia przez Radę Główną Szkolnictwa Wyższego. Rady powiernicze będą nadawały statut uczelni oraz powoływały władze wykonawcze uczelni (rektora, kanclerza) przeprowadzając postępowanie konkursowe.

Rozszerzone zostaną obowiązki informacyjne Ministerstwa, PKA, KEJN oraz uczelni, m.in. w zakresie podawania do publicznej wiadomości informacji o działalności uczelni oraz o ocenach tej działalności. Zostanie wprowadzony ogólnopolski rejestr studentów i centralny system rekrutacji studentów.

Najważniejsze działania związane z wdrażaniem przedstawionej strategii można zestawić następująco:

- nowe rodzaje uczelni: kolegia akademickie i uczelnie badawcze;
- programy dyplomowe projektowane przez uczelnie zamiast przewidzianych rozporządzeniem kierunków;
- zamiana studiów niestacjonarnych na studia w trybie przedłużonym;
- upowszechnienie trójstopniowego systemu studiów;
- studia bezpłatne kontraktowane przez państwo, zarówno w uczelniach publicznych, jak i niepublicznych;
- powiązanie akredytacji z ewaluacją badań;
- wymogi kadrowe formułowane w oparciu o osiągnięcia naukowe i zawodowe, a nie stopnie i tytuły naukowe;
- ograniczenie zatrudniania własnych doktorów i wymagania mobilności;
- ograniczenie wielozatrudnienia etatowego i umownego;
- rady powiernicze we wszystkich uczelniach publicznych.

Pełen tekst omawianej strategii, a także diagnozy stanu szkolnictwa wyższego można znaleźć na stronie www.uczelnie2020.pl